

Oyun Kelimesi Nereden Geliyor?

Oyun ve kelime dostu Ludozofi'nin belki de en sık kullandığı sözcüğün nereden geldiğini merak etmemesi mümkün değildi. Ettik. Ediyoruz. Merak etmekle kalmayıp aradık taradık, biraz da rast geldik. Hasbelkader birikenleri meraklısı için aktarıyoruz.

Seyir özeti: Kısaca geçmişten günümüze ecnebi dillerdeki 'oyun'ların kökenleri ile başlayıp kelimenin Türkçesine uzanacak, sonuna da naçizane bir yeni ihtimal konduracağız. Başlayalım.

Ecnebi Dillerde 'Oyun'

Antik Yunan'da oyunla ilişkili sözcükler muhtelif. Bunlardan bazıları: çocuksu, çocuk oyunu anlamında *Paidea* [~pedagoji]; önemsiz, yararsız anlamında *Aido*; toplanma, oyun arkadaşı gerektiren yarışma anlamında *Agon* [~agora].

Latince'de oyun için başlıca iki sözcük karşımıza çıkıyor. Söz oyunu, laf ebeliği, şaka karşılığı *Jocus* veya *Íocus* [~joker] ile, yarış, cambazlık, kutsal tören ve şenlik gibi anlamlarıyla *Ludus* [~prelude, illusion, ludozofi]. Latineden beslenen Hint-Avrupa dillerinde oyunu karşılayan kelimeler ekseriyetle *Jocus*'tan boy vermiş. Fransızca *Jeu*, İtalyanca *Gioco*, İspanyolca *Jogo*, Rumence *Joc* gibi. Zamanla *Jocus*'un *Ludus*'a baskın çıkması, Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde kamusal oyunların sona ermesiyle *Ludus*'un kullanımdan düşmesi ve *Jocus*'un anlam genişlemesine uğrayarak tüm oyunlar için kullanılır olması ile açıklanıyor.

İngilizcede oynamak fiili olan 'play' egzersiz yapmak, fiziksel becerileri geliştirmek anlamındaki Anglosaksonca *Plaegian*; isim olan oyun yani 'game' ise bir araya gelmek gibi bir anlamı olan *Gaman*'dan türemiş. Aynı kelimenin Hint-Avrupa kökü olan *Ghem* neşe ile sıçramak, zıplamak anlamına geliyormuş.

Sanskritçe *Dyutam* kavga etmek, zar atmak anlamlarıyla bizdeki aşık atmayı çağrıştırıyor. Aşkın oyun zararının atası olduğunu hatırlatalım.

Osmanlıca'da gülme, alay etme anlamlarıyla *la'b* ve ondan türemiş sözcükler var(mış). *Lu'b* (oyun), *Lu'bet* (oyuncak), *Lu'biyyat* (oyunlar). Aynı köke sahip *La'iba* tıpkı Avrupa dillerindeki (örn. play) gibi çalgı çalmak için de kullanılıyormuş. Lakin bu kelimelerin hiçbirinin ömrü güncel Türkçe kelime dağarına nüfuz etmeye yetmemiş.

Türkçe'de Oyun

Gelelim 'oyun'un zırt dediği yere... Baştan söyleyelim, görünen o ki farklı teorilerin varlığına rağmen 'oyun'un kelime kökeni net olarak bilinmiyor. 'Oyun' hakkındaki [yazısında](#) Sevan Nişanyan kelimenin "öz hakiki Türkçe" olduğunu belirtmiş. Bunun tam olarak ne demek olduğu ve böyle bir yargıya nasıl varılabildiği biz fani kelimeseverlerin merakını celbeden sorular. Nişanyan yazıda eski/yeni Türkçe'de köken olarak umut vaadeden Oy-mak, Oy-un-mak,

Oz-mak gibi sözcükleri ele aldıktan sonra güvenilir bir çıkar yol bulamayıp pes etmiş.

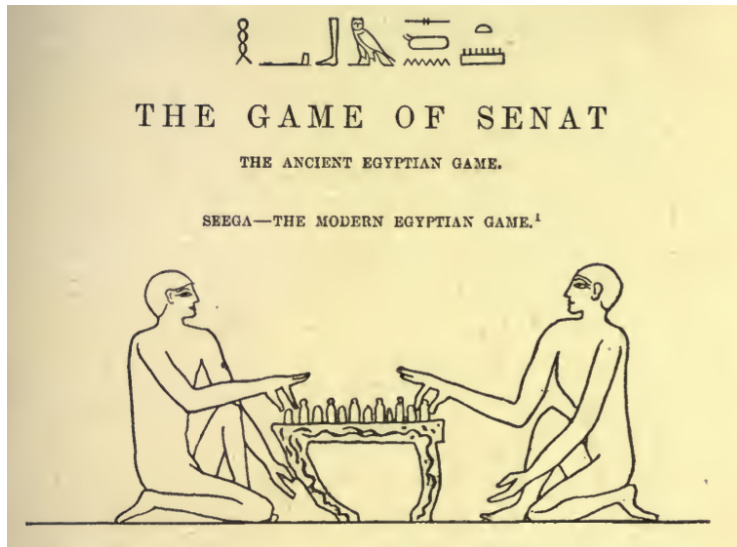
Kelimelerin değilse de özellikle Anadolu'daki oyun kültürünün önemli araştırmacılarından Metin And, 'oyun'un Orta Asya'da şamanlara ve şaman törenlerine verilen adlarından biri olduğunu söylüyor. Aradaki bağlantıya ilişkin olarak şaman ayininin taklit, dans, drama, müzik, şiir gibi oyunun çeşitli anlamlarını içerdiğine dikkat çekiyor. Bu malumat antropolojik açıdan önemli olsa da kelime kökenine dair yeterli ipucu vermekten uzak. And'ın kelime düzeyinde söz ettiği bir ihtimal ise dokuzuncu yüzyıldan kalma bir fal kitabı olan [Irik Bitig](#)'e atıfla, zar ve benzeri oyunlar için kullanılan *oy-ug* sözcüğü. Akabinde "zar ile oyun oynamak, fal açmak" anlamındaki *oy-mak* masterına bir geçiş aramış. Ancak bu teori Nişanyan'ın yazısında zayıflığı ortaya konmuş seçeneklerden biri. Kaldı ki oy-mak'tan 'oyun'a uzanan hat hala yeterince açık değil.

Oyoon?

Üzerinde uzlaşmış doyurucu bir açıklamanın yokluğundan aldığımız cesaretle biz de evrensel bir insan hakkı olan spekülasyon yapma hakkımızı kullanalım. Hariçten gazelimiz somut bir buluntu eşliğinde icra olunacak.

'Oyun'un köken arayışında Türkik dillerdeki master köküne gitme refleksi, dolayısıyla 'oy-'lu olasılıklara kafa yormak elbette anlamlı. Masterlı arayışlardan tatminkar bir sonuç çıkmamışsa da işin uzmanları hep bu yolu tuttuğuna göre doğru yol odur gibi görünüyor. İngilizce bir kaynakta rastladığımız bir açıklama ise "[öyle değil mi lan yoksa!](#)" dedirtecek cinsten.

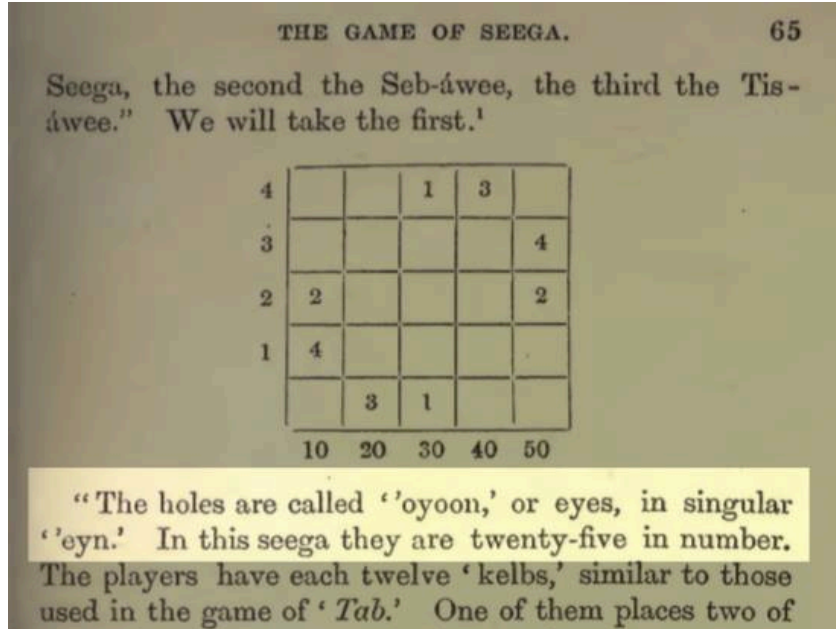
Söz konusu kaynak Edward Falkener'in 1892 yılında yayınlanan [Games Ancient and Oriental and How to Play Them](#) adlı kitabı. Kitapta satranç, dama, tavla ve benzeri oyunların Antik Yunan, Roma, Ortadoğu ve Uzakdoğu'daki öncülleri ve nasıl oynandıkları anlatılıyor.



Games Ancient and Oriental and How to Play Them, s.63

Anlatılan oyunlardan biri, Antik Mısır'da oynanan dama benzeri bir oyun olan *Senat*. Bir diğer adıyla *Seega*. Geçmiş M.Ö. 3100'e kadar uzanan Senat'ta, antikitedeki pek çok oyun gibi hayat, tabiat ve kutsal güçlere dair öğeler temsil ediliyor. Zaten Senat'ın kelime anlamı da 'geçme/göçme oyunu' (game of passing) gibi bir şeymiş. Senat, belli sayıda karelere bölünmüş bir tahta yüzey üzerinde veya karelere karşılık gelen küçük çukurlar kazılarak toprak ya da kumlu bir zeminde, çakıl, fasulye, tahta parçası gibi 'taş'larla oynanıyor. Zeminde oynanan versiyona dair kitapta E.W.Lane'in 1846 tarihli çalışmasından aktarılan kısım şöyle:

"Seega genellikle yerde açılan belli sayıda çukur ile oynanır. Genellikle beş sıra halinde beşer, yedi sıra halinde yedişer, veya dokuz sıra halinde dokuzar çukur açılır. Birinci çeşide Khams-awee Seega, ikinciye Seb-awee, üçüncüye Tis-awee denir... Çukurlar 'oyoon', yani gözler, tekil olarak ise 'eyn' olarak adlandırılır."



A.g.e., s.65

Şimdi, 'oyoon'un 'oyun'a benzerliği ayan beyan ortada. Peki gerçekten de 'oyun', 'göz'ün (*ayn*) çoğulu olan 'oyoon'dan geliyor olabilir mi?¹ Olabilir, bizce mahsuru yok. Zira biçimsel benzerliğin ötesinde kuvvetli bir anlam bağı kurmak da epey kolay. Senat ya da benzeri oyunlarda bilhassa içinde bir taş bulunduran oyuğa 'göz' yakıştırması yapılması akla yatkın. Dahası, göz çukuru, göz yuvası çağrışımlarının ötesinde Türkçede 'göz'ün Senat oyunu bağlamındaki 'ayn' ile bire bir örtüşen anlamları var. Mesela Tedeka'ya göre bunlardan bazıları "oda", "delik, boşluk", "bölüm, hane". Sonuncu anlam için verilen örnek hepten ilginç: "Dama tahtasında altmış dört göz vardır."

¹ Yukarıda alıntılıdığımız kısımda Lane köken olarak verdiği dilin hangisi olduğunu açıkça ifade etmemiş. Arapça'daki *ayn* (عَيْن) ve *oyoun* (عَيْن) üzerinden gelişigüzel bir oryantalist yakıştırma yapmış olabilir. Ayrıca, eğer varsa, 'oyoun' ile bu kadar bariz bir bağlantının meseleye kafa yormuş tüm dilbilimcilerin gözünden kaçması pek makul gelmiyor. Yine de aksi kanıtlanana kadar tüm spekülasyonlar makbuldür şiarıyla biz buluntumuzu sevip okşamaya devam edelim, onu kem gözlerden koruyalım.

Üstelik bu gözle bakılınca Mezopotamya'da tarih boyunca oynanmış benzer oyunlar da bize göz kırpar gibi oluyor. Bakınız aşağıdaki iki örnek.



20 Kare (Ur Kraliyet Oyunu) - M.Ö. 2600



58 Delik Oyunu - M.Ö. 100-200

Oyoon'a Devam

Dipnottaki kuşku bulutlarını görmezden gelerek devam edersek... Bu kırılğan ihtimalin biraz daha tadını çıkarmak adına, yine 'ayn' kökünden gelen, belirleme, muayyen etme anlamındaki 'tayin'i bir de oyunda taş sürmek anlamıyla düşünelim. Kapalı bir göz olan boş kare, üzerine taş sürülmesiyle birlikte açılan bir göz oluyor. Yukarıda andığımız kutsallıkla iç içe geçmişliği bağlamında, Antik Yunan'daki yaygın inanışa göre tanrıların insanlarla nasıl oyuncak gibi oynadığını, yani hayatın ilahi hamlelerce nasıl tayin edildiğini düşünelim. Ve Herakleitos'un meşhur 52'nci fragmanını: "Zaman aşık atan bir velettir, hakimiyet veledindir."

Sözün özü, bizi acabalara iten o keramet 'oyoon'da varsa şayet, yumuşak bir zeminde bir çoğul gözdür oyun. Biz oynadıkça açılıp açılıp bize bakan. Şaire karşı çıkacak değiliz; kendimizi bırakalım, durmayalım göğe bakalım fakat bazen de durup durup yere.

Siya Traore, 2017

KAYNAKLAR

- [Oyun ve Bügü](#), Metin And
- [Oyun](#), Sevan Nişanyan
- [Games Ancient and Oriental and How to Play Them](#), Edward Falkener
- [Senet](#), Wikipedia
- [Irk Bitig](#), Wikipedia
- [Twenty Squares: An Ancient Board Game](#), Metropolitan Museum of Art
- [Board Games in Pre-Islamic Persia](#), Encyclopaedia Iranica
- [Godot Gelmedi, Biz Gidelim](#), Tabldog